

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

**Кафедра публічного управління, менеджменту інноваційної діяльності та
дорадництва**

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Директор ННІ неперервної освіти і туризму
д.ю.н., професор Іван Гриценко
“5” червня 2023 р.

“СХВАЛЕНО”

на засіданні кафедри публічного управління,
менеджменту інноваційної діяльності
та дорадництва
Протокол № 15 від “5” червня 2023 р.
В.о. завідувача кафедри:
д.держ.упр., доцент Сергій Приліпко

“РОЗГЛЯНУТО”

Гарант ОП “Публічне управління та адміністрування”
д.держ.упр., доцент Володимир Олійник

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**“РЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ТА
МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ”**

Спеціальність 281 “Публічне управління та адміністрування”

Освітньо-професійна програма: 281 “Публічне управління та адміністрування”

Освітній ступінь: магістр

Факультет (ННІ) : ННІ неперервної освіти і туризму

Розробник: професор кафедри публічного управління, менеджменту
інноваційної діяльності та дорадництва к.е.н., професор Куласць Марія
Михайлівна

Опис навчальної дисципліни
«Регіональне управління та місцеве самоврядування»

Галузь, спеціальність, ОПШ, освітній ступінь	
Галузь знань	28 “Публічне управління та адміністрування“
Спеціальність	281 “Публічне управління та адміністрування”
Освітньо-професійна програма	281 “Публічне управління та адміністрування”
Освітній ступінь	магістр
Характеристика навчальної дисципліни	
Вид	Вибіркова
Загальна кількість годин	120
Кількість кредитів ECTS	4
Кількість змістових модулів	2
Курсовий проект (робота)	–
Форма контролю	Екзамен
Показники навчальної дисципліни для заочної форм навчання	
	заочна форма навчання
Рік підготовки	2
Семестр	3
Лекційні заняття	8 год.
Практичні заняття	6 год.
Самостійна робота	106 год.
Індивідуальні завдання	-
Кількість тижневих аудиторних годин	4

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Поглиблення процесів глобалізації, виникнення проблем на регіональному і місцевому рівнях зумовлюють необхідність розробки нових механізмів та інструментів їх реалізації.

Саме територіальні громади мають отримати адекватні інструменти регулювання на змiну як глобального, так і регіонального характеру, зокрема в контексті соціально-економічних перетворень у самих громадах.

Метою навчальної дисципліни є набуття здобувачами загальних та фахових компетентностей з основних засад здійснення регіонального управління та місцевого самоврядування.

Завдання навчальної дисципліни полягає у формуванні у здобувачів теоретичних знань та набутті практичних навичок щодо діяльності суб'єктів публічного управління у сфері регіонального управління та місцевого самоврядування.

У процесі вивчення дисципліни перед здобувачами ставляться такі завдання:

- поглибити теоретичні знання щодо методологічних основ у аспекті регіонального управління, зокрема законів закономірностей та принципів стійкого розвитку на регіональному рівні, здійснення управлінських рішень, дотримання збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів;

- становлення форм і методів управління їх розвитком, а також сформування і виконання місцевих проєктів, здійснення інвестиційної діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

- вміти виявляти особливості формування механізмів та шляхів децентралізації регіонального управління, комунальної власності як матеріальної бази територіальної громади, основні риси управління комунальним майном.

- ознайомитися із перспективами вдосконалення законодавства, що регулює здійснення регіонального управління в Україні.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач повинен

знати:

- теорії регіонального розвитку, їх еволюцію;
- основні принципи та методи управління регіональним розвитком;
- організаційно-правові засади формування та реалізації державної регіональної політики;

- сучасні підходи до аналізу та оцінювання економічного розвитку регіонів;

- зміст Європейської хартії місцевого самоврядування;

- концептуальні засади реформування місцевого самоврядування в умовах децентралізації;

- зарубіжний досвід децентралізації і розвитку місцевого самоврядування;

вміти:

- застосовувати теоретичні знання в практичній діяльності та оцінювати чинники, що впливають на формування регіональної політики;

- проводити аналіз сучасних законопроектів у системі регіонального управління;
- використовувати сучасні підходи щодо аналізу законодавчої бази, яка забезпечує функціонування інституційної інфраструктури регіональної політики в Україні;
- визначати оптимальні шляхи реформування регіонального управління у загальній системі державного управління;
- розробляти пропозиції щодо шляхів удосконалення інституційного забезпечення розроблення та реалізації регіональної політики в Україні;
- описувати інноваційний проект як інструмент регіонального управління, визначити етапи його реалізації та необхідні заходи;
- розробляти, аналізувати і презентувати інноваційні проекти з питань територіального розвитку;
- приймати обґрунтовані рішення щодо взаємодії та партнерства органів регіонального управління з бізнес-структурами;
- з'ясувати можливості застосування нових управлінських концепцій в Україні, використовуючи вітчизняний та зарубіжний досвід.

Набуття компетентностей:

загальні компетентності (ЗК): здатність діяти, соціально відповідально та свідомо;

спеціальні (фахові) компетентності (СК): здатність організувати діяльність органів публічного управління та організацій різних форм власності; здатність визначати показники сталого розвитку на загальнодержавному, регіональному, місцевому та організаційному рівнях; здатність представляти органи публічного управління та налагоджувати ефективні комунікації; здатність організовувати інформаційно-аналітичне забезпечення управлінських процесів із використанням сучасних інформаційних ресурсів та технологій; здатність розробляти стратегічні документи розвитку систем на загальнодержавному, регіональному та організаційному рівнях; здатність приймати обґрунтовані рішення з урахуванням питань європейської та євроатлантичної інтеграції.

Міждисциплінарні зв'язки: вивчення дисципліни базується на теоретичних знаннях та практичних навичках попередньо вивчених дисциплін за обраною спеціальністю: “Публічна політика та євроінтеграційні процеси”, “Публічне управління”, “Право в публічному управлінні”, “Організація діяльності органів публічної влади”, “Технології стратегування в публічному управлінні”, “Публічне адміністрування” та “Е-врядування та е-демократія”.

Згідно з навчальним планом для здобувачів заочної форми навчання на вивчення дисципліни «Регіональне управління та місцеве самоврядування» відводиться 120 годин, у т.ч. на лекції – 8 годин; практичні заняття – 6 годин; самостійну роботу – 106 годин.

3. Програмне та структурне навчання дисциплін

Змістовий модуль 1. Теоретичні засади управління регіональним розвитком України

Тема 1. Теоретичні засади управління регіональним розвитком України

Теорії регіонального розвитку та їх еволюція. Державне регіональна політика та управління регіональним розвитком. Регіоналізм і регіоналізація як загальноосвітній трансформаційний процес.

Питання для самопідготовки за темою 1

1. Сформулюйте предмет, мету і завдання курсу «Регіональне управління та місцеве самоврядування».
2. Які існують теорії регіонального розвитку, їх зміст?
3. Дати визначення суті теорії регіонального розвитку.
4. Назвіть складові та напрямки державної регіональної політики.
5. Які пріоритети державної регіональної політики?
6. Конкретизуйте шляхи реалізації державної регіональної політики.
7. Які ви знаєте принципи державної регіональної політики.
8. Назвіть інструменти та механізми політики регіонального розвитку

Тема 2. Інституційне забезпечення формування реалізації державної регіональної політики

Організаційно-правові засади формування та реалізації державної регіональної політики. Суб'єкти формування державної регіональної політики в Україні. Інституційне забезпечення реалізації державної політики на регіональному рівні. Використання нових інституційних інструментів у системі публічної служби. Залучення недержавних структур до участі в програмах регіонального розвитку.

Питання для самопідготовки за темою 2

1. Обґрунтувати суть «демократичного врядування».
2. Ваше розуміння інституційного розвитку на рівні регіону.
3. Назвіть головні завдання адміністративної реформи в Україні.
4. Які функції покладено на Нацагенство державної служби України?
5. Які шляхи раціоналізації системи управління розвитком регіону?
6. Наведіть конкретні приклади залучення не державних структур до участі в програмах регіонального розвитку.

Змістовний модуль 2. Децентралізація як основний напрям у реформуванні місцевого самоврядування

Тема 3. Децентралізація як основний напрям у реформуванні місцевого самоврядування.

Основні завдання, засади та тенденції реформування місцевого самоврядування в умовах децентралізації повноважень в Україні. Європейська хартія місцевого самоврядування. Типи і форми децентралізації. Основні тенденції у реформі децентралізації закордоном. Компетенція місцевого самоврядування. Повноваження об'єднаних територіальних громад.

Питання для самопідготовки за темою 3

1. Дайте визначення сутності поняття «децентралізація».
2. Охарактеризуйте алгоритм добровільного об'єднання територіальних громад.
3. Які ви знаєте перспективні напрями формування сучасних територіальних громад?
4. Розкажіть про Європейську Хартію місцевого самоврядування.
5. Охарактеризуйте етапи створення територіальних громад.

Тема 4. Стимулювання економічного розвитку регіонів.

Фінансові ресурси регіону. Сучасні підходи до аналізу та оцінювання економічного розвитку регіонів. Державні механізми стимулювання економічного розвитку регіонів. Науково-методичні підходи до формування комплексного механізму стимулювання економічного розвитку регіону. Нормативно-правова база формування фінансових ресурсів регіону. Напрями зміцнення фінансово-ресурсної бази регіонів.

Питання для самопідготовки за темою 4

1. Охарактеризуйте суть, види та цілі економічного розвитку регіонів.
2. Визначте підходи до аналізу та оцінювання розвитку регіонів.
3. Назвіть основні показники визначення рейтингу регіонів.
4. Охарактеризуйте державні механізми стимулювання економічного розвитку регіонів.
5. Які ви знаєте основні складові технології розробки і впровадження регіональної політики інноваційного розвитку?
6. Які основні функції регіональних фінансів?
7. Дайте визначення суті фінансового потенціалу регіону.
8. Охарактеризуйте структуру фінансів регіону.
9. Назвіть напрями зміцнення фінансово – ресурсної бази регіону.

Структура навчальної дисципліни
«Регіональне управління та місцеве самоврядування»

Назва змістовних модулів і тем	Кількість годин				
	усього	у тому числі			
		лекція	практичні	індивід.	сам.роб.
Змістовий модуль 1. Теоретичні засади управління регіональним розвитком України					
<i>Тема 1.</i> Теоретичні засади управління регіональним розвитком України.	26	2	2	–	22
<i>Тема 2.</i> Інституційне забезпечення формування реалізації державної регіональної політики.	34	2	2	–	30
Разом за змістовим модулем 1	60	4	4	–	52
Змістовий модуль 2. Децентралізація як основний напрям у реформуванні місцевого самоврядування					
<i>Тема 3.</i> Децентралізація як основний напрям у реформуванні місцевого самоврядування.	26	2	–	–	24
<i>Тема 4.</i> Стимулювання економічного розвитку регіонів. Фінансові ресурси регіону.	34	2	2	–	30
Разом за змістовим модулем 2	60	4	2	–	54
Усього	120	8	6	–	106

4. Теми практичних занять

№ п/н	Назва теми	Кількість годин
1.	Регіональний розвиток і регіональна політика	2
2	Організаційно-правові засади інституційного забезпечення регіонального управління	2
3	Удосконалення міжбюджетних відносин в Україні	2
Усього		6

5. Контрольні питання, комплекти тестів для визначення рівня засвоєння знань студентами

Контрольні питання, які виносяться на екзамен

1. Необхідність державного регулювання економіки.
2. Цілі державного регулювання економіки.
3. Об'єкти і суб'єкти державного регулювання регіональним розвитком.
4. Методи дослідження.
5. Суть теорії регіонального розвитку.
6. Історія формування теорії регіонального розвитку, її суть.
7. Складові та напрямки державної регіональної політики.
8. Пріоритети державної регіональної політики.
9. Шляхи реалізації державної регіональної політики.
10. Основні принципи державної регіональної політики.
11. Пріоритетні напрями стратегії «Європа2020».
12. Інструменти та матеріали політики регіонального розвитку.
13. Організаційно-правові засади формування та реалізація державної регіональної політики.
14. Використання нових інституційних інструментів у системі публічної служби
15. Залучення недержавних структур до участі у забезпеченні програм регіонального розвитку.
16. Головні завдання адміністративної реформи в Україні.
17. Пріоритети дальності національного агентства державної служби України.
18. Удосконалення системи управління розвитку регіону.
19. Види інформаційних джерел для здійснення аналізу.
20. Основні підходи до аналізу та оцінювання розвитку регіонів.
21. Складові бенчмаркінгу.
22. Суть кластерного аналізу.
23. Державні механізми стимулювання економічного розвитку регіонів.
24. Стимулювання інноваційного розвитку регіонів.
25. Бізнес-інкубатори, інноваційні кластери, їх роль у економічному розвитку регіонів.
26. Науково-методичні підходи до формування комплексного механізму стимулювання економічного розвитку регіону.
27. Основні фактори формування політики економічного розвитку регіону.
28. Структура та функції фінансових ресурсів регіону.
29. Фінансовий потенціал, суть.
30. Нормативно-правова база формування фінансових ресурсів регіону.
31. Поняття і сутність категорії «Децентралізація».
32. Світовий досвід децентралізації і розвитку місцевого самоврядування.
33. Перспективні напрями формування сучасних територіальних громад.
34. Алгоритм добровільного об'єднання територіальних громад.

Зразок завдання для визначення рівня засвоєння знань студентами

Питання на екзамені:

1. Аналіз економічного розвитку регіонів -це:.
2. Назвати теорії регіонального розвитку, їх суть.

Тестові завдання:

1. Об'єктом вивчення дисципліни є:
 - а) фінансові відносини;
 - б) теоретичні основи управління;
 - в) зарубіжний досвід управління;
 - г) регіональне управління.

2. Найбільш поширеними підходами для оцінювання розвитку регіонів є:
 - а) кваліметричний;
 - б) індексний;
 - в) комплексний;
 - г) всі відповіді правильні.

3. Складовими фінансових ресурсів регіону є:
 - а) кошти державного бюджету України;
 - б) власні бюджети;
 - в) підтримка розвитку регіонів із державного бюджету за рахунок трансфертів та субвенцій;
 - г) всі відповіді правильні.

4. Днем відродження місцевого самоврядування вважається:
 - а) 7 грудня 1990рік;
 - б) червень 1994рік;
 - в) липень 1997рік;
 - г) немає правильної відповіді.

5. Основним методом регіоналістики є:
 - а) балансовий;
 - б) демократичний;
 - в) суспільний;
 - г) всі правильної відповіді.

6. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» було прийнято:
 - а) у 2002 році;
 - б) у 2010 році;
 - в) у 2005 році;
 - г) немає правильної відповіді.

7. Оцінювання регіонального розвитку здійснюється для визначення:
 - а) результативності;

- б) перспектив розвитку;
- в) ефективності;
- г) немає правильної відповіді.

8 Фінансовий потенціал – це:

- а) сумарна кількість ресурсів;
- б) загальна сума фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні центральних органів влади;
- в) загальна сума фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні місцевих органів влади та фінансових ресурсів, які можуть бути залучені;
- г) всі відповіді правильні.

9. До економічних методів досліджень належать:

- а) інтерактивні опитування;
- б) регресивний;
- в) абдуктивний;
- г) немає правильної відповіді.

10. До інструментів політики регіонального розвитку належать:

- а) кластери і мережі;
- б) державні цільові програми;
- в) публічно-приватне партнерство;
- г) всі відповіді правильні.

6. Методи навчання

Основними видами навчальних занять згідно з навчальним планом є:

- а) лекції, б) самостійна робота студентів, в) консультації.

Методи навчання є одним з найважливіших компонентів навчального процесу. Без відповідних методів діяльності неможливо реалізувати цілі і завдання навчання, досягнути відповідних результатів. У процесі навчання зв'язок методу з іншими компонентами зворотній: метод є похідним від цілей, завдань, змісту, форм навчання; водночас він суттєво впливає на можливості їх практичної реалізації. Навчання прогресує настільки, наскільки дозволяють йому рухатись уперед застосовані методи.

Під час викладення дисципліни «Регіональне управління та місцеве самоврядування» застосовуються наступні методи навчання:

1. Методи організації і самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності

1.1. Методи навчання за джерелом передачі та сприймання інформації:

- словесні (лекція, пояснення, семінарське заняття),
- наочні (ілюстрація, демонстрація в т.ч. за допомогою ТЗН),
- практичні (дослідження, практичні роботи, реферати, індивідуальні семестрові завдання)
- опрацювання літературних джерел;

1.2. Методи навчання за логікою передачі і сприймання навчальної інформації:

- індуктивні (від одиничного до загального, від конкретного до абстрактного)

- дедуктивні (сприяє засвоєнню навчального матеріалу на основі узагальнень: від загального до одиничного);

1.3. Методи навчання за рівнем самостійності (напруженості) пізнавальної діяльності, якого досягають студенти, працюючи за схемою навчання, запропонованою викладачем:

- репродуктивний,
- проблемний,
- частково-пошуковий,
- дослідницький;

1.4. Методи навчання за ступенем керівництва навчальною роботою

- навчальна робота під керівництвом викладача (практична робота в аудиторії);

- самостійна робота студента;

2. Методи стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності

- ділова або рольова гра,
- дискусія,
- «мозкова атака»,
- аналіз конкретних ситуацій,
- проблемна лекція.

7. Форми контролю

Видами контролю знань здобувачів вищої освіти є поточний контроль, проміжна та підсумкова атестація. Поточний контроль у формі опитування та виконання завдань здійснюється під час проведення практичних завдань і має на меті перевірку рівня підготовленості здобувачів вищої освіти до виконання конкретної роботи. Проміжна атестація (поточний модульний контроль) проводиться у формі тестування після вивчення програмного матеріалу кожного змістовного модуля.

8. Розподіл балів, які отримують здобувачі

Оцінювання здобувачів відбувається згідно Положення про екзамени та заліки у Національному університеті біоресурсів і природокористування України, затвердженого Вченою радою НУБіП України 27.12.2019 року, протокол №5. Після проведення проміжних атестацій із змістових модулів і визначення їх рейтингових оцінок визначається рейтинг здобувача вищої освіти з навчальної роботи R_{HP} (не більше 70 балів) за формулою:

$$R_{HP} = \frac{0,7 \cdot (R^{(1)_{ЗМ}} \cdot K^{(1)_{ЗМ}} + \dots + R^{(n)_{ЗМ}} \cdot K^{(n)_{ЗМ}})}{K_{дис}}, \quad (1)$$

де $R^{(1)_{ЗМ}}, \dots, R^{(n)_{ЗМ}}$ – рейтингові оцінки із змістових модулів за 100-бальною шкалою;

n – кількість змістових модулів;

$K^{(1)_{ЗМ}}, \dots, K^{(n)_{ЗМ}}$ – кількість кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС) (або годин), передбачених робочим навчальним планом для відповідного змістового модуля;

$K_{\text{дис}} = K^{(1)_{ЗМ}} + \dots + K^{(n)_{ЗМ}}$ – кількість кредитів ЄКТС (або годин), передбачених робочим навчальним планом для дисципліни у поточному семестрі.

Максимальний рейтинг здобувача з навчальної роботи за двома змістовими модулями з дисципліни може складати:

$$R_{\text{НР}} = \frac{0,7 \cdot (100 \cdot 2 + 100 \cdot 2)}{4} = 70 \text{ балів (2)}$$

Для визначення рейтингу здобувача із засвоєння дисципліни $R_{\text{дис}}$ (до 100 балів) одержаний рейтинг з атестації (до 30 балів) додається до рейтингу студента (здобувача) з навчальної роботи $R_{\text{НР}}$ (до 70 балів): $R_{\text{дис}} = R_{\text{НР}} + R_{\text{ат}}$.

Рейтинг здобувача вищої освіти із засвоєння дисципліни у балах переводиться у національні оцінки згідно з таблиці 1.

Таблиця 1

Співвідношення між рейтингом здобувача вищої освіти і національними оцінками

Рейтинг здобувача вищої освіти, бали	Оцінка національна за результати складання	
	екзаменів	заліків
90-100	Відмінно	Зараховано
74-89	Добре	
60-73	Задовільно	
0-59	Незадовільно	Не зараховано

Оцінка **“Відмінно”** виставляється здобувачу вищої освіти, який систематично працював протягом семестру, показав під час екзамену різнобічні і глибокі знання програмного матеріалу, вмів успішно виконувати завдання, які передбачені програмою, засвоїв зміст основної та додаткової літератури, усвідомив взаємозв'язок окремих розділів дисципліни, їхнє значення для майбутньої професії, виявив творчі здібності у розумінні та використанні навчально-програмного матеріалу, проявив здатність до самостійного оновлення і поповнення знань.

Оцінка **“Добре”** виставляється здобувачу вищої освіти, який виявив повне знання навчально-програмного матеріалу, успішно виконує передбачені програмою завдання, засвоїв основну літературу, що рекомендована програмою, показав достатній рівень знань з дисципліни і здатний до їх самостійного оновлення та поповнення у ході подальшого навчання та професійної діяльності.

Оцінка **“Задовільно”** виставляється здобувачу вищої освіти, який виявив знання основного навчально-програмного матеріалу в обсязі, необхідному для подальшого навчання та наступної роботи за професією, справляється з виконанням завдань, передбачених програмою, допустив окремі похибки у

відповідях на іспиті і при виконанні іспитових завдань, але володіє необхідними знаннями для подолання допущених похибок під керівництвом науково-педагогічного працівника.

Оцінка **“Незадовільно”** виставляється здобувачу вищої освіти, який не виявив достатніх знань основного навчально-програмного матеріалу, допустив принципові помилки у виконанні передбачених програмою завдань, не може без допомоги викладача використати знання при подальшому навчанні, не спромігся оволодіти навичками самостійної роботи.

10. Список рекомендованої літератури

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сес. Верхов. Ради України 28 червня 1996р.//
2. Закон України про службу в органах місцевого самоврядування: прийнятий 7 черв. 2001 р. № 2493-III // Відом. Верхов. Ради України. - 2001. -№ 33. - Ст.175.
3. *Голиков А. П.* Сучасний стан і перспективи регіональної політики в Україні / А. П. Голиков, Ю. Г. Прав // Формування механізму регіонального управління в Україні : матеріали наук.- практич. конф. (Харків, 29 листоп. 2001 р.). - Х.: Вид-во ХарРІ УАДУ "Магістр", 2002. - С.22-24.
4. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. При Президентіві України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. - Т.1: Теорія державного управління / наук.-ред. колегія : В. М. Князев (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. -2011.-748 с.
5. Безверхнюк Т. Європейські стандарти врядування на регіональному рівні: монографія/ Т. Безверхнюк, Є. Саханенко, Е. Топалова. - Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2008.-365 с.
6. Нова державна регіональна політика в Україні: збірник - К.:Крамар, 2009.-232с.
7. Куйбіда В. Регіональна політика: правове регулювання. Світовий та український досвід В. Куйбіда, А. Ткачук, Т. Забуковець-Ковачич ; за заг. ред. Р. Ткачука. - К. : Леста, 2010. - 224 с.
8. Про територіальний устрій України: проект Закону України: від 19 січня 2012р. № 973
9. Основи регіонального управління в Україні : підручник / авт.- упоряд.: В. М. Вакуленко, М. К. Орлатий, В. С. Куйбіда та ін.; за заг. ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. - К. : НАДУ, 2012. - 576с. - (Серія "Бібліотека магістра").
10. Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період До 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 жовт. 2007 р. № 880-р // Офіц. вісн. України. - 2007. - № 79. - Ст.170
11. Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів : Постанова Верхов. Ради України від 24 груд.1999р.№1359//Офіц. вісн. України - 2000.-№1.-Ст.6.
12. Планування місцевого сталого розвитку : посіб. з формулювання стратегії місц.сталого розвитку - К. : ПРООН, Муніцип. програма сталого розвитку, 2005. - 67с.
13. Основи регіонального управління в Україні : підручник / авт.- упоряд.: В. М. Вакуленко, М. К. Орлатий, В. С. Куйбіда та ін. ; за заг. ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. - К. : НАДУ, 2012. - 703с.